

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Wybrane aspekty wykorzystania kultury symbolicznej w pracy z młodzieżą trudną

Author: Andrzej Czerkawski

Citation style: Czerkawski Andrzej. (2016). Wybrane aspekty wykorzystania kultury symbolicznej w pracy z młodzieżą trudną. W: A. Rzymełka-Frąckiewicz, T. Wilk (red.), "Edukacja, kultura, sztuka - spoistość a integracja" (S. 199-206). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Wybrane aspekty wykorzystania kultury symbolicznej w pracy z młodzieżą trudną

ANDRZEJ CZERKAWSKI

Katedra Pedagogiki Społecznej, Wydział Pedagogiki i Psychologii,
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Odnosząc się do możliwości wykorzystania kultury symbolicznej we współczesnych oddziaływaniach wychowawczych w odniesieniu do jednostek niedostosowanych społecznie, warto zastanowić się przez chwilę nad znaczeniem i sposobem rozumienia samej kultury, która wobec reedukacji nieletnich staje się specyficznym narzędziem oddziaływania wychowawczego. Używając w dyskursach pedagogicznych pojęcia kultura warto zdawać sobie sprawę, że zarówno w języku potocznym jak naukowym nadajemy mu wiele znaczeń i odniesień. Powodują one trudności w jednoznacznym i precyzyjnym definiowaniu tego powszechnie stosowanego terminu.

Na potrzebę niniejszych rozważań możemy kulturę określać jako szczególny układ, konfigurację wzorów, norm czy wartości (egzemplifikowanych zarówno w formie materialnej jak i symbolicznej) pokolenia osób starszych, poprzez które dokonuje się stale kontrola społeczna i proces socjalizacji. Proces ten możemy określić jako pierwotny mechanizm wrastania jednostki w kulturę danej społeczności czy, jak chce Czerwiński, krąg kulturowy. Oczywiście socjalizacja jako mechanizm spontanicznego przekazywania systemów normatywnych oznacza przyjmowanie i obcowanie z wieloma różnorodnymi kręgami kultury przez jednostkę w trakcie jej całego życia. Tak rozumiana regulacja zachowania młodego pokolenia zachodzi na podłożu wzmacniania i utrwalania pewnych oddziaływań w odniesieniu do zachowań aprobowanych, środkami symbolicznymi poprzez system sugestii, zaleceń, ograniczeń zakazów, nakazów, nagród i kar. W tym kontekście uczestnictwo młodzieży w kulturze określane jest przez stopień znajomości wzorów i norm oraz sposobów, w jaki się im podlega, jak również tego, jak się je realizuje w codziennym działaniu¹.

¹ M. CZERWIŃSKI: *Kultura i jej badanie*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985.

W tym kontekście uczestnictwo młodzieży w kulturze określone jest przez stopień znajomości wzorów i norm oraz sposobów, w jaki się im podlega, jak również tego jak się je realizuje w codziennym działaniu².

Kultura w tym znaczeniu może być rozpatrywana jako swoiście ludzki środek przekazu zarówno w obrębie danej generacji jak i międzygeneracyjny nośnik znaczeń symbolicznych. Nie ma takiej sfery ludzkiego życia, która nie stykałaby się bezpośrednio z kulturą, bądź nie była zmieniana przez kulturę. Wynika z tego stwierdzenia, że to, co rzeczywiście stanowi o tożsamości człowieka, bez względu na fakt urodzenia i pochodzenia, to właśnie reprezentowana przezeń kultura; całościowe normy komunikowania się jednostki, a więc: słowa, działania, pozy, gesty, ton i barwa głosu, wyraz twarzy, sposób traktowania czasu, przestrzeni oraz przedmiotów materialnych, w końcu sposób, w jaki człowiek pracuje, bawi się, kocha i broni samego siebie³.

Wpływ kultury pojmowany jako narzędzie oddziaływania międzygeneracyjnego dokonuje się za pośrednictwem treści kultury i jej interpretującego przez jednostkę sensotwórczego przeżycia, związanego ze świadomym uczestnictwem jednostki w kulturze. Komunikowanie między pokoleniami, odbywa się przez uczestnictwo młodzieży w kulturze. Uczestnictwo to polega na interakcji symbolicznej. Wynika ono ze szczególnej zdolności do tworzenia znaków i symboli, umiejętności intencjonalnego ich użycia oraz opieranie się na utrwalonych wzorach reagowania właśnie na nie. Jest to zarówno proces formułowania jak i odbierania oraz interpretowania symbolicznych przekazów utrwalonych w naszej świadomości. Symboliczne środki przekazu stanowią medium porozumiewania w ramach kultury danej zbiorowości. Dla pełnego uczestnictwa w kulturze, jednostka powinna w pierwszym rzędzie opanować biegle system znaków, za pomocą których odbywa się proces jej inicjacji kulturowej, a następnie proces recepcji. Chodzi o takie opanowanie kodów i konwencji porozumiewania się w danym społeczeństwie, aby przekazy kulturowe były zrozumiałe i łatwo dające się interpretować.

Każde pokolenie wnosi do kultury nowe wartości i wzorce, które następnie asymiluje z już istniejącymi. Stają się one wówczas integralną częścią danego systemu kultury. Ta swoista możliwość asymilacji nowych idei, norm, wzorców postępowania przez kulturę stanowi o dynamicznym i nieprzerwanym jej rozwoju. Uczestnictwo młodzieży w kulturze ma charakter procesu komunikowania społecznego, które przekazuje system symbolicznych znaczeń i przypisywanych im wartości obowiązujących w danym kręgu kulturowym i ułatwiających zarazem wzajemne porozumiewanie.

Przystosowanie tego systemu wymaga pewnych przemian osobowościowych i odbywa się w pewnym procesie, rozłożonym w czasie. Udział młodzieży we współtworzeniu kultury ma dwojaki wymiar: po pierwsze, zwiększa szansę na

² Ibidem.

³ T.E. HALL: *Poza kulturą*. Warszawa, PWN, 1984, s. 82.

identyfikację pokolenia ludzi młodych z już istniejącym systemem kultury, który dane społeczeństwo akceptuje, po drugie, zapewni utrzymanie ciągłości kulturowej i tworzenie języka komunikacji międzypokoleniowej⁴.

Kultura stale towarzyszy egzystencji człowieka, istnieje równolegle w czasie i przestrzeni z człowiekiem ulegając wraz z nim przemianom i przekształceniom występującym w rozwoju danego społeczeństwa. Rozwój nowych technologii komunikacyjnych, wszechobecny w życiu jednostek Internet, możliwość swobodnego i praktycznie niczym nieograniczonego dostępu do różnych wzorców kulturowych wywołuje poczucie zagubienia, dezorientację, powierzchownego kontaktu z wartościami i symbolami przekazywanymi przez kulturę.

Kultura jest czynnikiem integrującym grupy i szersze społeczności, stanowi punkt odniesienia dla kontestacji i tworzenia innych podkultur. Uczestnictwo młodzieży w kulturze, a zwłaszcza te jej elementy, które w sposób szczególnie wyraźny oddziałują na kształtowanie się osobowości, są częścią procesów socjalizacyjnych. Właśnie one winny przy swej autonomii posiadać walory ekspresji twórczej prowadzące jednostkę ku kreatywnemu działaniu. Przez percepcję i osobiste zaangażowanie, kultura i jej liczne wytwory stają się bliższe, są akceptowane, a przez internalizację systemów norm i wartości traktowane jako własne.

Jeżeli mówimy o resocjalizacji, czy bardziej precyzyjnie wychowaniu resocjalizującym, to możemy je odnosić do dwóch kontekstów, mianowicie resocjalizacji w: środowisku otwartym (realizowanej w naturalnym dla młodego człowieka środowisku) oraz resocjalizacji instytucjonalnej realizowanej w placówkach socjalizacyjnych, wychowawczych czy zakładach poprawczych. W tym drugim obszarze instytucja resocjalizacyjna powinna w swoich oddziaływaniach uwzględniać interwencje wychowawcze, opiekuńcze jak i terapeutyczne. W tym wszechstronnym oddziaływaniu nie powinno zabraknąć systematycznego i planowego uczestnictwa młodzieży niedostosowanej społecznie w kulturze symbolicznej. Zwłaszcza, że młodzież ta często wywodzi się z rodzin dysfunkcyjnych, jest zaniedbana wychowawczo, powiązana ze środowiskiem przestępczym, co sprzyja wyrobieniu negatywnej postawy i nawyków uczestnictwa w kulturze. Brak podstawowych umiejętności, wprawy w kontakcie z kulturą powinno być uzupełniane, kształtowane od podstaw w codziennej pracy wychowawczej, od elementarnych umiejętności percepcji wytworów kultury, do momentu samodzielnego twórczego uczestnictwa w kulturze. Zgodnie z zaleceniami metodycznymi wychowania resocjalizującego operowanie środkami kultury w procesie reedukacji niedostosowanych społecznie wykorzystuje się kulturotechniki. W procesie resocjalizacji nieletnich, jeżeli mówimy o wykorzystaniu kulturotechnik, to zgodnie z klasyfikacją Cz. Czapowa⁵ możemy mówić o:

⁴ A. TYSZKA: *Interesy i ideały kultury. Struktura społeczeństwa i udział w kulturze*. Warszawa, PWN, 1987, s. 95.

⁵ C. CZAPÓW: *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*. Warszawa, PWN, 1978.

- kulturotechnice nauki szkolnej,
- kulturotechnice pracy zawodowej,
- kulturotechnice zorganizowanej rekreacji.

We wszystkich odmianach aktywności młodego człowieka, które obejmują kulturo techniki, mamy do czynienia z jej dwoma aspektami, pierwszy to bierne (konsumpcyjne) uczestnictwo w kulturze, które może przyjmować formę biernego lub czynnego odbierania jakiś treści kulturowych, drugi to wytwórcze (kreatywne, ekspresyjne) uczestnictwo w kulturze, gdzie można je podzielić na: wytwarzanie nowych wartości zarówno w wymiarze indywidualnym jak i społecznym albo powtarzanie pewnych form już istniejących przez naśladownictwo, imitację. W niniejszych rozważaniach chciałbym skupić się na kulturotechnice aktywności rekreacyjnej w ramach, której możemy wyróżnić:

- sport, turystykę i rekreację wypoczynkowo-rozrywkową,
- zajęcia kulturalno-oświatowe, do których możemy zaliczyć:
 - kulturalno-oświatowe koła zainteresowań,
 - środki masowego przekazu,
 - resocjalizację przez twórczość w zakresie sztuki⁶.

Kulturotechnika, rozumiana najogólniej jako operowanie kulturą dla osiągnięcia celów resocjalizacyjnych, jest metodą oddziaływania bazującą na potrzebach, zainteresowaniach i uzdolnieniach wychowanka. Pozwalającą na realizację i rozwój własnych zainteresowań a jednocześnie realizację nowych rodzajów aktywności indywidualnej jak i grupowej nieletnich, zwłaszcza, że resocjalizacja instytucjonalna w naszym kraju opiera się przede wszystkim na oddziaływaniach w grupie i poprzez grupę. Kulturotechniki mogą sprzyjać uczeniu się współpracy, poprawnej komunikacji interpersonalnej, umiejętności społecznych, akceptowanych wzorców zachowań, otwartości na zmiany, rozwijając wyobraźnię i ekspresję jednostki. Uczestnictwo zarówno bierne jak i czynne w kulturze pozwala rozwijać uczucia wyższe u niedostosowanych społecznie, empatię, ułatwia gromadzenie pozytywnych doświadczeń, rozwija zainteresowania, wzbogaca treści zajęć wychowawczych i wpływa na wszechstronne kształtowanie osobowości wychowanka. Jeżeli mówimy o zajęciach kulturalno-oświatowych jako formie kulturotechniki aktywności rekreacyjnej mogą one zawierać bardzo bogaty i wewnętrznie zróżnicowany katalog aktywności takich jak:

- czytelnictwo,
- korzystanie z tradycyjnych środków masowej komunikacji – radia, telewizji,
- korzystanie z Internetu albo ogólniej z komputera jako środka komunikacji, źródła informacji i rozrywki,
- uczestnictwo w kołach zainteresowań,
- teatrze amatorskim, kabarecie, zespole muzycznym,

⁶ Ibidem, s. 256.

- aktywność plastyczna,
- korzystanie z kina, teatru, sal koncertowych, wystawienniczych, opery.

Wymienione powyżej formy zajęć z obszaru kulturotechnik nie wyczerpują wszystkich możliwych form wykorzystania elementów kultury symbolicznej w pracy wychowawczej w resocjalizacji. Należy zauważyć, że wymienione formy kulturotechniki zorganizowanej rekreacji nie są popularne wśród wychowanków instytucji resocjalizacyjnych w przeciwieństwie do aktywności sportowej, turystycznej czy rekreacyjno-wypoczynkowej⁷. Niechęć do tego rodzaju form aktywności wiąże się z przyzwyczajeniem wyniesionym ze środowisk patologicznych, w których wychowywała się ta młodzież negatywnymi postawami oraz brakiem podstawowych kompetencji związanych z aktywnością kulturalno-oświatową. Większość młodzieży niedostosowanej społecznie uważa, że tego typu zajęcia są nudne, mało interesujące i nieprzydatne w życiu. Wychowawca posługujący się w swojej pracy zajęciami kulturalno-oświatowymi powinien pamiętać, że w pierwszym rzędzie powinien rozbudzić zainteresowania wychowanków, bazując na takich formach kultury i sztuki, które są najbliższe wychowankom, do których są przyzwyczajeni. Wydaje się, że w początkowej fazie pracy z niedostosowanymi społecznie powinno się wykorzystywać, symbole, kody kultury popularnej, kultury instant oraz estetyki wideoklipu, które są im dobrze znane i akceptowane. Z czasem jednak należy coraz częściej wykorzystywać w procesie kształtowania i reedukacji wychowanków bardziej wysublimowane formy kultury wyższej⁸. Wychowankowie mogą już posiadać jakieś zainteresowania, zdolności, ale znajdując się pod presją wykończonych rówieśników – ustosunkowują się negatywnie do udziału w tego typu zajęciach. Wychowawca w swojej pracy pedagogicznej powinien w pierwszej kolejności zidentyfikować zainteresowania i umiejętności podopiecznego, a następnie na ich bazie rozpocząć tworzenie grup wychowawczych zajmujących się tą jedną wybraną działalnością. Wydaje się, że takim popularnym zajęciem młodych ludzi jest słuchanie muzyki czy oglądanie filmów. W dobie dyskotek, imprez hiphopowych, clubingu oraz powszechności urządzeń odtwarzających muzykę jest to sfera aktywności młodzieży, do której można się odwołać w pracy wychowawczej. Na tej bazie powszechnego zainteresowania muzyką można tworzyć kluby i zespoły muzyczne, taneczne, organizować kursy tańca towarzyskiego itp. W przypadku braku zainteresowania muzyką wśród wychowanków (przeczą temu badania) można, odwołując się do jej uniwersalizmu, bogactwa form i stylów, takie zainteresowanie wykształcić. Można, ale pod warunkiem, że sam wychowawca jest żywo zainteresowany muzyką i potrafi osobiste zainteresowania zaszczepić podopiecznym.

Wykorzystując najczęściej muzykę popularną jako swoistą platformę oddziaływań edukacyjnych i wychowawczych, wychowawca powinien w tego typu

⁷ R.F. MAKOWSKI: *Za murami poprawczaka*. Warszawa, Oficyna Wydawnicza ŁośGraf, 2009.

⁸ M. BERNASIEWICZ: *Młodzież i popkultura. Dyskursy światopoglądowe, recepcja i opór*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009.

zajęciach przybliżać historię i rozwój muzyki, jej gatunki, sylwetki wybitnych twórców oraz jej etniczne i kulturowe zróżnicowanie. Oprócz muzyki następną popularną aktywnością kulturalną młodzieży jest oglądanie filmów najczęściej (jeżeli nie tylko) popularnych. Tworzenie klubów filmowych nie powinno sprowadzać się do biernego odbioru tej dziedziny sztuki popularnej. W tego rodzaju działalności chodzi o aktywne, stymulowane przez wychowawcę przybliżanie filmu jako dzieła sztuki, wyrabianie w wychowankach krytycznego stosunku do tej formy sztuki, umiejętności poddawania jej analizie i ocenie. Zajęcia tego typu powinny rozpoczynać się od wprowadzenia wychowawcy dotyczącego problematyki oglądanego filmu, a kończyć dyskusją kierowaną o tym co wychowankowie wynieśli z projekcji. Tego typu zajęcia zyskują dodatkowo na atrakcyjności, jeżeli wiążą się z opuszczeniem placówki i oglądaniem filmów w kinie – co nie zawsze jest możliwe do zrealizowania (zwłaszcza w zakładach poprawczych) i mało popularne wśród wychowawców, ponieważ dodatkowo obciąża ich czynnościami logistycznymi związanymi z opuszczeniem przez wychowanków placówki.

W pracy resocjalizacyjnej można również wykorzystać walory poznawcze i wychowawcze teatru. Zarówno w literaturze przedmiotu jak i języku potocznym można spotkać różne nazewnictwo (dramaterapia, teatroterapia, psychodrama) i rozmaite przykłady definiowania. Określenia scenicznych form oddziaływania wychowawczego w resocjalizacji utożsamia się w pedagogice z edukacją teatralną, której celem jest wykorzystanie sztuki do formowania pełnej, integralnej osobowości człowieka, wzbogacanie jego wiedzy o świecie, kształtowanie norm moralnych, rozwijanie wyobraźni, wyzwalanie ambicji twórczych, a także kształcenie kultury estetycznej, czyli wiedzy i wrażliwości niezbędnej do obcowania ze sztuką, doznawaniem estetycznych wrażeń i docenianiem wartości dzieł estetycznych⁹.

Ten sposób ujmowania oddziaływań wychowawczych za pomocą sztuk teatralnych jest najłatwiejszy do zastosowania w resocjalizacji. Należy jednak pamiętać, że kontakt ze sztuką teatralną powinien być przygotowany, młodzież niedostosowana społecznie nie ma doświadczeń związanych w uczestnictwem w odbiorze dzieł teatralnych. Warto zastanowić się nad doбором repertuaru teatralnego, tak aby był on związany z problemami przeżywanymi przez wychowanka. Można również przed wyjściem do teatru skorzystać ze spektakli teatru telewizji jako swoistego przygotowania i wprowadzenia do edukacji teatralnej.

Wychowanek przez kontakt ze sztuką może przeżyć refleksję nad aspektami własnego życia, wzruszenie, radość, ale również może odprężyć się i zrelaksować. Kreowane w spektaklu zdarzenia, przeżycia, rozterki moralne mogą być wskazówkami dla rozwiązań własnych problemów egzystencjalnych jak i głębszego ich zrozumienia. Uczestnictwo w spektaklu to również nowe doświadczenie po-

⁹ M. KONOPCZYŃSKI: *Twórcza resocjalizacja*. Warszawa, Ministerstwo Edukacji Narodowej: Editions Spotkania, cop., 1996, s. 119.

znawcze, uczące kultury osobistej, umiejętności dzielenia z innymi przestrzeni publicznej zgodnie z przyjętymi normami. W pracy wychowawczej z młodzieżą niedostosowaną społecznie możemy wykorzystać również aktywne formy pracy scenicznej tzw. teatroterapię, która w procesie terapeutycznym jako narzędzia oddziaływań wykorzystuje parateatralne metody pracy. W takim ujęciu teatroterapię możemy podzielić na:

- psychodramę, czyli spontaniczne przedstawienie sceniczne, które pozwala na uwidocznienie i ponowne przeżycie konfliktów interpersonalnych i intrapsychicznych w ramach terapeutycznych,
- dramę rozwojową jako metodę pomocniczą w nauczaniu różnych przedmiotów szkolnych lub samoistną metodę kształcenia osobowości człowieka poprzez rozwijanie wyobraźni, wrażliwości, uczenia aktywnej twórczości, kształcenia umiejętności współpracy z innymi ludźmi,
- pantomimę, czyli nieme widowisko sceniczne, w którym zdarzenia przekazywane są przez aktorów wyłącznie za pomocą ruchów ciała, gestów, mimiki¹⁰.

Można również wykorzystać pracę w grupach scenicznych przygotowując z młodzieżą niedostosowaną społecznie etiudy, spektakle teatralne. Może być to realizowane również w ramach kół teatralnych grupujących młodzież zainteresowaną taką formą aktywności.

W realiach placówki resocjalizacyjnej powinny powstawać wszelkie możliwe koła zainteresowań czy zajęć rozwijających uzdolnienia i pasje wychowanków, co umożliwi lepsze i efektywniejsze oddziaływanie resocjalizujące, bo oparte jest na dobrowolnej aktywności wychowanków. Tym, co może ograniczać wykorzystywanie kulturotechnik w pracy resocjalizacyjnej z młodzieżą niedostosowaną społecznie, to niechęć kadry pedagogicznej wynikająca z braku kompetencji i umiejętności w prowadzeniu tego typu zajęć, sztywne grupowe ramy organizacji procesu wychowania, brak środków na zatrudnianie specjalistów mogących prowadzić takie zajęcia. Rozmieszczenie większości placówek resocjalizacyjnych w małych miejscowościach uszczupla możliwości współpracy z lokalnymi ośrodkami kultury. Rozwiązaniem przewyższającym tę trudność jest zmiana sposobu kształcenia studentów na kierunku pedagogia resocjalizacyjna. W trakcie kształcenia przyszłych wychowawców powinno się pamiętać o rozwijaniu i kształtowaniu ich zainteresowań, umiejętności, talentów oraz kształtowaniu wzorów estetycznych niezbędnych w przyszłej pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie metodą kulturotechniki.

¹⁰ E. KONIECZNA: *Arteterapia w teorii i praktyce*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2004, s. 69.

Bibliografia

- BERNASIEWICZ M.: *Młodzież i popkultura. Dyskursy światopoglądowe, recepcja i opór*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009.
- CZAPÓW C.: *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*. Warszawa, PWN, 1978.
- CZERWIŃSKI M.: *Kultura i jej badanie*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985.
- HALL T.E.: *Poza kulturą*. Warszawa, PWN, 1984.
- KŁOSKOWSKA A.: *Kultura masowa*. Warszawa, PWN, 2005.
- KONOPCZYŃSKI M.: *Twórcza resocjalizacja*. Warszawa, Ministerstwo Edukacji Narodowej: Editions Spotkania, cop., 1996.
- KONIECZNA E.: *Arteterapia w teorii i praktyce*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2004.
- MAKOWSKI R.F.: *Za murami poprawczaka*. Warszawa, Oficyna Wydawnicza ŁośGraf, 2009.
- TYSZKA A.: *Interesy i ideały kultury. Struktura społeczeństwa i udział w kulturze*. Warszawa, PWN, 1987.